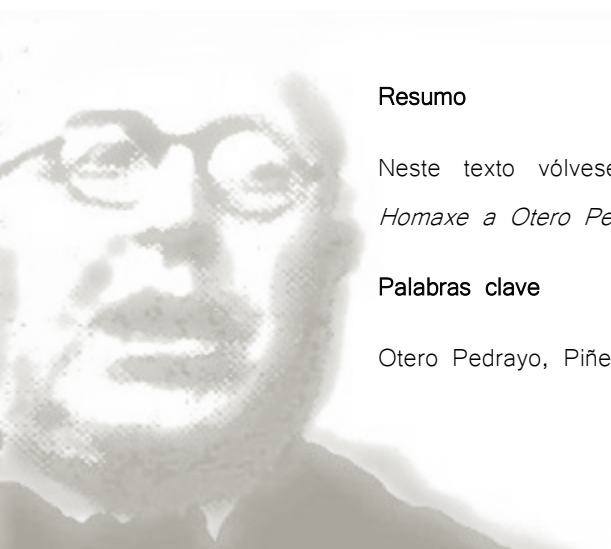

CARTA A LEONOR E FRANCISCO DA CUNHA LEÃO
(SOBRE A PERSOALIDADE E A OBRA DE OTERO
PEDRAYO)

LETTER TO LEONOR AND FRANCISCO DA CUNHA
LEÃO (ABOUT PERSONALLY AND WORK OF OTERO
PEDRAYO)

RAMÓN PIÑEIRO

Resumo

Neste texto vólvese a editar o capítulo de Ramón Piñeiro na obra colectiva *Homaxe a Otero Pedrayo* publicada pola Editorial Galaxia.

Palabras clave

Otero Pedrayo, Piñeiro, Vida, Obra, Pensamento.

Abstract

In this text it becomes to edit the Ramón Piñeiros's chapter in the collective work *Homaxe a Otero Pedrayo* published by Galaxia publishing.

Key words

Otero Pedrayo, Sabell, Life, Work, Thinking.

Recibido: 05/01/17 Aceptado: 06/01/17

Cómaros. Revista Interdisciplinar de Pensamento Galego is licensed under a [Creative Commons Reconocimiento-CompartirIgual 4.0 Internacional License](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

MEUS CAROS AMIGOS:

Xa pasa dos tres anos que fixemos xuntos um viaxe dende Compostela a Trasalba. Viñeran vostedes de Lisboa a Galicia pra lle entregaren persoalmente a D. Ramón os primeiros exemplares da edición portuguesa do seu "Ensaio histórico sobre a cultura galega". Como nono atoparon en Santiago, quixeron seguir hastra Trasalba e pedíronrne que os acompañase. Alá fomos. Mesmamente na solaina onde o orixinal da obra fora escrito, fixéronlle entrega dos exemplares, que todos contemplamos con moito agrado pola sua pulcra presentación. Aínda lembro a emoción con que Leonor nos contou a gran alegría que tivera ó ver o libro impreso, dispois de vencer a chea de dificultás e atrancos que lle tiña ocasionado a abundanza de erratas na edición castelá. D. Ramón contounos como na editorial "Nós" perdérase o texto galego da obra é o bó de Anxel Casal rematou por publicar o texto castelán que fora escrito para a C.I.A.P. E vostede, amigo Cunha, contounos como nas suas esculcas sobre os orixens de Portugal axiña bateu coas raíces galegas, que o levaron a estudar a noa cultura e, dentro dela, á descuberta deste libro fundamental.

Xantamos no pazo. D. Ramón contounos cousas graciosas do poeta Noriega Varela, que foi mestre na escala de Trasalba durante varios anos. Surría bondadosamente D.ª Eladia ouvíndollas contar, quizáis porque se lembraba das andrómenas xograrescas do poeta Noriega. Pola media tarde, cando o calor xa cedía, emprendemos de novo o viaxe, pois vostedes tiñan mentes de cruzar a raia de Tuy aquela mesma noite. Baixamos da bocarribeira trasalbesa á percura da estrada de Vigo e andivemos un bó bocado pola ribeira do Miño. Detivémonos en Ribadavia porque, moi vivas aínda na memoria as impresións dun recente viaxe que viñan de facer pola Europa Central, sentíronse sorprendidos da sua evocativa semellanza con algims pobos do Tiro!. ¿Non se lembran... ?

Cando demos chegado ó cimo do Paraño, diante daquil horizonte esgrevio de serras ermas, máis acusadas daquela porque xa o sol se metera no burato, fómonos quedando calados. A min déuseme por pensar no gran homaxe que vostedes viñan de lle facer á cultura galega. Un alto homaxe, obra conxunta do matrimonio Cunha, que moito temos que agradecer e agradecemos, pois gracias á edición portuguesa do "Ensaio sobre a cultura galega" a nosa personalidade

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

histórico-cultural estará dende agora máis presente no mundo luso-brasileiro. Naquil lusco fusco do soedoso Paraño resultábame craro que esta obra de Otero, os dibuxos de Castelao e máis os versos de Rosalía son as tres claves fundamentás nas que o ser de Galicia se ten manifestado nos derradeiros cen anos. Eu pensaba así: o despliegue temporal do espírito galego en grandes ciclos culturás, a certa fixación da mentalidade popular galega en sutil materia espresiva e máis a pureza lírica da intimidade sentimental da nosa raza non teñen acadado espresión máis fiel que a que estas obras refrexan...

En Vigo, xa ben de noite, despedímonos apresuradamente, pois tiñan que seguir a Tuy pra trataren de pasar a ponte. Quedamos citados pra un encontro en Lisboa, no outono. Coincidindo coa presentación da edición portuguesa do "Ensaio sobre a cultura galega" e pra satisfacer un xeneroso e cordial requeremento que vostedes me fixeran, eu debería pronunciar alí unha conferencia sobre "A persoalidade e a obra de Otero Pedrayo". Encargo doblemente honroso, por vir de quen viña e por se tratar de quen se trataba. Falar en Lisboa e falar de Otero Pedrayo era, a un tempo, tentador e temíbel. Tentador, pola alta honra que representaba; temíbel, pola miña total inesperienza de conferenciante. Como tantas veces sucede, puido máis a tentación que o temor e comprometinme a ir. Dispois do medo dos primeiros días, incluso me entusiasmei coa idea. Causas involuntarias habían de toller, en chegada a ocasión, o meu entusiasta desexo de acudir á cita.

Agora, tres anos e medio máis tarde, situados diante dun feito que conmove fondamente a nosa devoción espritoal polo que D. Ramón é e representa, vénseme ás mentes a lembranza daquil viaxe, pois paréceme ser ésta boa oportunidade pra realizar, inda que de distinto modo, a parte final do programa que vostedes planearan. Nefeito, si daquela non puiden ir a Lisboa a falar sobre "a persoalidade e a obra de Otero Pedrayo", hoxe pódolles decir por carta todo o que entón lles houber dito de palabra. Dise xeito camiñaremos xuntos vostedes e máis eu nesta gran romaría oteriana que hoxe celebra a cultura galega. O que farei, tendo en conta que falo pra portugueses e polo mesmo menos familiarizados coas nosas cousas, será trazarlles, antes de entráremos no tema, un breve panorama da evolución cultural galega que lles sirva de fondo de referencia sobre o que encadrar a figura de Otero.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

EVOLUCION CULTURAL GALEGA

Si arrincamos do rexurdimento romántico, atopámonos con que no século XIX a nosa cultura conqueriu dúas cousas de fundamental importancia: Convertir a lingua galega en lingua poética e dotar a Galicia de conciencia histórica. O cultivo da lingua limitouse á poesía. O resto do esforzo cultural foi sobre todo de carácter histórico. Houbo, é certo, algúns intentos de cultivo literario en xéneros distintos da poesía, pero careceron de importancia. Tamén houbo realizacións culturais de carácter non puramente histórico, por exemplo de tipo lingüístico ou folklórico, pero de menos transcendencia e alcance que o labor dos historiadores. A gran aportación do noso século XIX foi, xa que logo, a de dotar a Galicia de conciencia histórica i a de dotar á lingua galega de rango poético universal. Historiadores e poetas foron os nosos héroes do XIX.

A lingua galega, ausente dos nosos usos literarios cultos dende o Renacemento, viñera a ser unha lingua puramente oral, un “sermo vulgaris”. No século XIX, case de súpeto, convertíuse en lingua poética de altísimo rango. Tal milagre débese, sobre todo, a Rosalía, pois si outros iniciaran con prioridade cronolóxica o seu cultivo poético, foi ela quen lle conqueriu a suprema e definitiva consagración. Reparemos, senon, nun dato tan interesante coma sorprendente: a rapidez con que o galego pasou de lingua oral campesiña a lingua poética, a lingua expresiva das máis puras calidades líricas. Con anterioridade a Rosalía pódese dicir que non había tradición poética galega. Non se chegara, nin moito menos, a elaborar unha *lingua poética*. Rosalía non tiña ó seu alcance unha lingua traballada, elaborada, matizada polos usos da expresión poética. O que ela tiña ó seu alcance era unha lingua oral, unha lingua popular, unha lingua cultivada, traballada e matizada únicamente polos usos expresivos das nosas xentes do campo e do mar. O milagre consiste en

Ilustración: Heito Picallo

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

que Rosalía, en lugar de crear unha lingua poética persoal dentro do galego – como a creou, por exemplo, Pondal–, o que fixo foi, nin máis nin menos, escribir a súa poesía persoal na lingua *oral* do pobo. Demostrou que o galego falado, a lingua cotián do pobo traballador, servía pra espresar o máis puro lirismo, pra refrexar os máis enxeles matices sentimentás, pra traducir as máis fondas vivencias íntimas. O galego de Rosalía non era deprendido en textos nin procedía de ningunha refreición conscente: era o galego *ouvido* direitiñamente de labios do pobo. O prestixio acadado pola súa poesía aquecía tamén á lingua, á *fala* popular que lle servira de vehículo expresivo. Co trunfo da súa poesía, Rosalía conqueriu tamén o trunfo, a consagración do galego como lingua poética. Detrás viñeron Pondal e Curros a completar a obra. Pondal crea, en certa maneira, unha lingua poética persoal. O seu galego é refreisivo, meditado, conscente.

Curros, igoal que Rosalía, recolle o galego vivo e popular, que nil chega á meirande perfeición i enxebreza dentro do gran ciclo do XIX, poilo xenio idiomático era, compre reconcelo, unha das meirandes escelencias do autor de “A Virxe de cristal”. Por obra distes tres poetas, o galego recobrou o seu vello i esquecido prestixio de lingua poética.

Como dixemos, a outra gran realización cultural do noso XIX foi o dotar a Galicia de conciencia histórica. Os nosos historiadores románticos levaron a cabo, con alento verdadeiramente épico, a empresa de reconstruír o prestixio do noso pasado. Propúñase espertar por ise camiño a conciencia da persoalidade colectiva do pobo galego. En certa maneira tiñan o alento i o senso de verdadeiros *bardos*. Facendo resoar o eco vibrante das glorias pasadas querían arxilar a conciencia adormentada da Galicia do seu tempo. E, certamente, chegaron a poñer en marcha unha especie de emoción histórica popular arredor dalgunhas lembranzas do noso pasado, ou seña, chegaron a crear verdadeiros mitos históricos. Empresa, abofé, que ten tanto de poética *-bárdica-* como de histórica.⁹

Como poden ver, o máis representativo do noso XIX son os historiadores e mailos poetas. Os primeiros reconstruíron o prestixio do noso pasado, crearon mitos poderosos –o máis importante, o do celtismo étnico galego– e promoveron a devoción cultural polos estudos históricos. Os segundos recolleron a lingua na lareira, nas corredoiras, nos agros, nas feiras, nos adros e dotárona de prestixio poético; incorporárona, polo camiño lírico, ó panorama cultural europeo. Iste dobre herdo prolongouse sin grandes alteracións no século XX hastra os anos da guerra europea, nos que unha nova onda de enerxía espritoal veu vivificar a conciencia

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

galega dando orixe, no ano 17, á creación das "Irmandades da Fala". O iniciador foi Antón Vilar Ponte, a cuio chamamento sinalando a necesidade de emprender novas rumbos responderon de contado Porteiro, Viqueira, Lousada Diéguez, Cabanillas, Castelao, Quintanilla, Risco e algúns máis, todos iles espritos escolleitos e os de máis atento na Galicia de entón. O verdadeiro eixo espritoal das "Irmandades da Fala" era a cobiza de conquistar pra o noso idioma a plena e total diñificación cultural e social. No XIX acadárase o seu prestixio poético, pro non se intentara a súa revalorización social nin tampouco a súa ampliación cultural a campos distintos da poesía. Houbo, é certo, algún intento de facer teatro ou novela, pro sin chegaren a ter transcendencia. As "Irmandades" acometeron a empresa de prestixiar o idioma en todosos terreos: na relación social (tanto na comunicación oral como na epistolar), na aituación propagandística (conferencias, discursos, artigos de xornás e revistas) e na creación cultural de todo orde. Pra os inspiradores das "Irmandades", o problema fundamental da recuperación da persoaalidade espritoal de Galicia tiña o seu núcleo esencial no idioma. Máis que no estudo do pasado histórho confiaban na afirmación creadora do autóctono, do vernáculo, do "enxebre", desenvolto a través do idioma, como resorte vital pra facer repuntar a concencia coleitiva de Galicia. A gran batalla espritoal desta nova xeneración era, sobre todo, a batalla idiomática. Darlle diñidade ó idioma e darlle, ó mesmo tempo, prestixio cultural e social. Velahí a profunda orixinalidade desta xeneración, coa que en verdade iniciase en Galicia o ciclo espritoal do século XX.

Esta é talmente a xeneración a que Otero Pedrayo pertenece, inda que a súa incorporación "cultural" non se produxo na fase inicial da aparición das "Irmandades" senón algúns anos máis adiante, gracias, sobre todo, ó estímulo persoal de Lousada Diéguez. Con todo, dende os comezos participou na onda espritoal que as "Irmandades" trouxeron a Galicia e que tivo varias derivacións, das que eiquí consideraremos somentes as de tipo cultural. Destas, unha das máis importantes foi a creación da revista "Nós", cuio nome –proposto por Castelao– contén a síntese siñificativa do ideal da xeneración: categorización cultural do *enxebre*, elevación da espritoalidade galega do plano de vulgaridade cotián ó plano do trascendente, da universalidade. A revista "Nós" foi o verdadeiro órgano cultural diste esforzo coleitivo. Pódese decir que lle deu o nome definitivo á xeneración que a creou.

Resumindo agora todo o que levamos dito, quedarémonos co seguinte esquema: no século XIX a língoa galega recobrou o seu vello prestixio de língoa poética gracias

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

á obra de Rosalía, de Pondal e de Curros. Chegou, con Curros, a unha gran enxebreza e diñidade. Mais a súa elevación cultural quedou reducida ó campo poético. As poucas tentativas que houbo pra ampliar o seu cultivo a outros campos careceron de pulo e de eficacia. Foron os homes da chamada xeneración "Nós", fillos das *Irmandades da Fala*, os que levaron adiante a gran empresa de ampliar o campo cultural do noso idioma. Si os románticos crearon a lingua poética, os da xeneración "Nós", no XX, crearon a prosa e máis a oratoria galega. I eiquí aparécennos, sobranceiros, tres nomes: Castelao, Otero Pedrayo e Vicente Risco.

Nesta ocasión irnos falar de Otero Pedrayo. Como ternos que nos referir á súa persoalidade e máis á súa obra, será ben, pra que o tema resulte máis craro, que o dividamos en tres partes: *Otero Pedrayo, escritor; Otero Pedrayo, orador; persoalidade de Otero Pedrayo.*

OTERO PEDRAYO, ESCRITOR

Ninguén, entre os cultivadores da lingua galega, escribiu tanto coma Otero Pedrayo. Considerada en conxunto, a cantidade, a variedade i a calidade da súa obra non ademite polo de agora comparanza. Novela, teatro, ensaio, conto, libro de viaxes, artigo e, un pouco ás agachadas, verso foron cultivados por il con pulo e ás veces con acerto incomparábele.

A multiplicidade de xéneros, de matices siñificativos e de valores literarios da obra de Otero fai preciso que, ó enfrentármonos coa súa persoalidade de escritor, considerémola polo menos dende tres puntos de vista distintos: o do siñificado global da súa obra dentro da evolución cultural galega; o do siñificado da súa persoalidade literaria dentro da xeneración a que pertenece; o do siñificado dos valores literarios da súa obra.

Dende o primeiro distes tres puntos de vista, ninguén lle poderá negar a Otero a alta gloria de ser un dos grandes creadores –eu coido que o máis grande deica hoxe– da nosa prosa culta, un dos grandes forxadores do galego literario. Poderase discutir o valor estético das súas obras con arreglo ós abaladizos criterios valorativos de cada época ou de cada gusto persoal. O que nunca se poderá negar, nin discutir tan xiquer, é a importancia histórica da súa contribución á

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

formación da verdadeira prosa literaria galega, á conversión do galego en língua de cultura.

Froito dunha dobre confusión –a das calidás do estilo coas idiomáticas i a perfeición gramatical do idioma coa súa pureza– tense dito que o galego de Otero Pedrayo é artificioso. Erro profundo. Lonxe de ser artificioso, o galego de Otero é maravillosamente rico en vida i en pureza. Nunca, hastra il, o fora tanto. As dificultás con que o lector tropeza dediante da prosa de Otero non proveñen da artificiosidade do idioma nin da súa impureza, senón que proveñen do peculiar barroquismo do seu estilo. Iguales dificultás teñen que atopar na súa prosa castelán, porque o "artificio" –si se lle quer chamar así– está no estilo e non no idioma. Pola contra, si consideramos o problema coa necesaria atención, máis ben botaremos de ver que a proporción de arcaísmos, de neoloxismos ou de lusismos –as grandes chatas que en contra dos escritores galegos se repiten polos que nono son– ven sendo menor en Otero que noutros escritores. Il creou o seu idioma literario apañándoio a presadas no eido popular. Nono foi rebuscar ós esquecidos textos medievás, nino arrincou da vella cepa latina, nino pediu emprestado no horto familiar portugués, que serían, dispois de todo, tres fontes lexítimas pra o percurar. Demostrou que esas tres fontes, sendo lexítimas, non eran fundamentalmente necesarias, pois abundaba con recollelo dise gran parladoiro vivo, espontáneo, que é cada aldea de Galicia –no seu caso a aldea de Trasalba– e darlle viabilidade espresiva de rango literario. Empresa, por certo, que Otero realizou con un brío creador case épico.

O outro motivo de confusión cando se fala do galego de Otero procede da identificación de dous conceptos realmente distintos: a perfeición gramatical do idioma i a súa pureza. No tocante á perfeición formal ou gramatical do idioma, a despreocupación de Otero é total. O seu galego é rico, vivo e puro no vocabulario; mais é descoidado, mesmo diríamos anárquico, no aspecto formal. Prescinde de toda preocupación normativa e atende con escrusividade á súa función espresiva, que é, dende logo, a esencial. Poderíase decir con xusticia que a prosa de Otero Pedrayo é boa pra deprender a escribir *en* galego e nada boa pra deprender a escribir *o* galego.

Dende iste primeiro punto de vista ternos, pois, que a aportación global da obra de Otero á historia das letras galegas consiste en ser o meirande esforzo persoal que se leva realizado hastra a feita pra acadar a conversión da língua galega en língua cultural plena e madura. Ninguén a someteu a tan ricaz e tan complexa función

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

expresiva de valor cultural nina manexou ninguén coa opulencia e vitalidade con que il a manexou. O seu papel histórico na evolución das nosas letras é o de facer entrar, cáseque en cachoeira, a língoa popular nos usos requintados e sotís da vida cultural.

O segundo dos puntos de vista –o do significado da persoalidade literaria de Otero dentro da xeneración a que pertence–, obríganos a unha comparanza cos outros dous prosistas da xeneración, Castelao e Risco.

Castelao acadou na prosa un equilibrio entre perfeición i enxebreza semellante ó que Curros e máis Cabanillas atinguiran na poesía. En rigor, dende o punto de vista da fixación literaria do idioma. Curros, Castelao e Cabanillas son os tres "crásicos" da literatura galega. Ademáis da enxebreza, Castelao –como Curros, como Cabanillas– coidouse moito da perfeición formal. Na súa obra resulta tan fundamental a enxebreza do contido como a perfeición da forma. Froito dun pausado madurecer interno e tamén, sin duda, dun prolongado traballo de polimento externo, chega a un asisado e maravilloso equilibrio entre o contido e maila forma espresiva. Nil non hai nada improvisado, inacabado, inmaturo. Nada sobra nin falta. Todo está no seu punto. Ah!, pero todo con unha dimensión de profundidade, de tépeda fondura humán que vai envolvendo a prosa nun misterioso recendo poético. Por iste senso poemático fundamental, a obra de Castelao tende de seu ás formas breves, como o conto ou a estampa. E cando cultiva outros xéneros, no fondo o que fai é teatralizar ou nove– lar cantos ou estampas.

Tampouco Vicente Risco é un improvisador. Tamén é un escritor conscente que traballa e percura a perfeición da forma. E sábea conquistar, quen o duda. Pro nil a perfeición formal convírtese en craridade, en precisión, en elegancia espresiva, sin esa dimensión de profundidade, de tépeda fondura humá que estremece a prosa de Castelao misteriosamente, poéticamente. Risco, máis que artista, é un inteleitoal. As calidás da súa prosa refrexan virtudes da intelixencia: craridade, orde, precisión, elegancia... todas elas adobadas con unha chispiña de ironía. Non hai duda que Risco é un bó escritor, pois as notas de craridade e agudeza, propias da intelixencia, sábeas dar de maneira abondo perfeita en canto escribe. Por lle faltar sensibilidade e alento humán, os valores da súa obra literaria son máis ben didáticos que narrativos ou poéticos. Móvese ben máis millor no mundo estelar das ideas que no mundo multiforme, desacougado e apaixonante da vida, porque a vida, no mundo da cultura, aparéceselle em forma de esquemas ou de símbolos ideás.

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

Máis que a novela, o conto, o teatro ou o verso, o seu campo natural era o ensaio. I escribíu, de certo, interesantes ensaios en prosa galega.

Otero Pedrayo diferénciase profundamente de Castelao e de Risco. Mentres estes son escritores "conscentes" que saben traballar e atinguir a perfeición formal, cada un diles na liña da súa dirección temperamental, Otero amóstráenos absolutamente despreocupado de tal perfeición. Máis ben aparece dotado das cualidás inversas: espontaneidade, improvisación, fluencia imaxinativa, riqueza verbal, asombroso poder evocador... Frente ó *crasicismo* de Castelao e de Risco, baseado nun difícil e riguroso equilibrio —o do primeiro entre sentimento i expresión; entre expresión e pensamento o segundo—, Otero resulta un escritor erara e acentuadamente *romántico*. O seu sentimento se non somete, como en Castelao, a unha disciplinada armonía expresiva; nin se somete o seu pensamento, como en Risco, a unha disciplinada craridade conceitual. Ama a libertarde sobre a disciplina. Deixa que o seu sentimento entre, ceibe, na tremeluciente cachoeira da expresión verbal; e deixa, igoalmente, que o seu pensamento persiga a riqueza ventureira, insegura e un tanto irreal do puramente suxerido antes que a segura e concreta posesión do definido. Pra il, a emoción raiolante val máis que a craridade en equilibrio; a suxerencia, máis que a definición.

Resulta, xa que logo, que a nota distintiva da persoa de D. Ramón dentro da xeneración a que pertence é a do *romantismo*. Poderíamos dicir, parécemo, que il é o derradeiro romántico das nosas letras. Así, do mesmo xeito que a nosa poesía xurdíu, no XIX, co trunfo da sensibilidade romántica, tamén a sensibilidade romántica, no XX e a través de Otero, foi a que orixinou o gran pulo creador da nosa prosa. E non quer esto dicir, nin moito menos, que Otero seña un escritor "anacrónico". Na súa xeneración, il é o que está en posesión dunha cultura máis ampla. Mesmo por eso, a súa formación espritoal desenvolveuse en contaito vivo e dereito co ambiente i as inquedanzas de súa época. Mais ocorre que a súa persoa non está determinada nin se define pola cultura asimilada, con ser verdadeiramente enorme, senón pola súa sensibilidade innata. E inda que a súa cultura non seña privativa nin predominantemente romántica, romántica é a súa sensibilidade. Polo mesmo, o seu romantismo non ten carácter histórico-cultural senón vital. De onde se sigue que ó decirmos dil que é un escritor romántico, nin decimos nin queremos dicir que seña anacrónico.

E quédanos agora por considerar o terceiro dos puntos de vista, o dos valores literarios da súa obra. Eiquí atopámonos con que Otero, como escritor, caracterízase

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

por tres rasgos fundamentás: estilo máis *oral* que literario; agudeza sensitiva pra a captación da paisaxe; pasmosa capacidade evocadora.

No tocante ó estilo, decimos que é oral e non literario pra sinalar que o ritmo espresivo, a sintaxis de Otero responde ben mats ás peculiaridás da espresión oral que ás da espresión escrita. Non decimos que seña un estilo oratorio, porque iso daría idea dun estilo elocuente i enfático. Decimos, sinxelamente, estilo *oral*. Ou seña, si os estilos espresivos do *falar* e do *escribir* son normalmente distintos, en Otero son un soio. E o estilo dil é o do *falar*. Ilustraremos esto facendo unha comparanza con un contemporáneo de Otero: Ortega Gasset era un gran escritor i era, tamén, un gran orador. Escoitando a Ortega, ún pensaba: "fala como escribe". Otero Pedrayo é un gran orador i é, tamén, un gran escritor. Lendo a Otero, ún pensa: "escribe como fala". A característica espresiva de Ortega, aínda cando falaba, era a de escritor. A característica espresiva de Otero, aínda cando escribe, é a de orador. De ahí o seu desleixo característico no relativo á perfeición das formas literarias, nil gobernadas polo pulo vital da espontaneidade máis que polo esforzo sabio e conscente da elaboración. Non se trata, enténdase ben, de lle negar cualidás literarias a Otero, que as ten eminentes. Do que verdadeiramente se trata é de sinalar que esas cualidás, con ser eminentes, nil están condicioadas por un estilo espresivo típicamente oral. I esto refréxase nesa fisonomía "vagamente informe" que a obra literaria de Otero ofrécelles a moitos dos seus lectores.

A segunda cualidade que apuntamos é a da sua agudeza sensitiva pra a captación da paisaxe. Non se trata eiquí, como no caso de outros escritores –o mesmo Ortega, por exemplo–, dunha acuidade retiniana máis ou menos esceicional pra percibir a beleza plástica da paisaxe. A captación paisaxística de Otero non é puramente retiniana: é anímica. As formas da paisaxe non son pra il simple presencia. Son, sobre todo, espresión *comunicativa*. Cada forma concreta non é máis que un intre espresivo na dinámica dun proceso. A sensibilidade de Otero sabe percibir a forza comunicativa da paisaxe; valéndose das formas concretas en que aparece visíbele, capta a sua espresión fisiognómica. Pro iste percibilo como un proceso dinámico que se vai concretando en idoiras formas espresivas, dalle á paisaxe un certo carácter dramático. Cada píncaro da alta serra, cada bocarribeira, cada val, cada río, cada feita, cada penascada non son máis que a espresión –gozosa e tranquila no val, runfante no píncaro, enérxica e imponente na penascada– dunha forza profunda, escura e potente que sofre e loita nun contínuo esforzo creador de formas. E na interpretación desas formas, na captación do seu

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

valor significativo, é donde percibe Otero todo o mudo dramatismo interior da paisaxe. De onde resulta que a paisaxe é na sua obra un elemento de tanta e tan intensa vibración anímica coma o home mesmo.

A terceira cualidade distintiva que lle sinalamos é a capacidade evocativa. Cualidade que posee Otero nun grado verdadeiramente pasmoso. A sua capacidade de lle infundir vida ó pasado é certamente esceicional. Non se trata de o reconstruir con máis ou menos riqueza e precisión de datos, cousa que se conquiere con memoria ou con método, senón que se trata de que o pasado en Otero *revive*; sábelles dar presenza vital. Esta facultade evocadora é un dos seus grandes resortes literarios. Con ela conquiere moitas das suas milloras realizacións. E tamén chega, ás veces, a manifestacións que poidéramos chamar "luxosas", pois tendo como ten á sua disposición un caudal cultural enorme, que lle ofrece ilimitados recursos e estímulos asociativos, non deixa de se abandoar de cada cando a ise placer evocador con un entusiasmo cáseque oceánico. De ahí venlle a tendencia, bastante típica nil, de situar as cousas nunha atmósfera vital. Si nas suas evocacións sabe vitalizar ademirabelmente os temas culturás, en cambio non sempre se desprende dabondo das resoancias asociativas de tipo cultural que a sua natural tendencia evocativa lle vai presentando en toda ocasión e lugar.

Da combinación da primeira e da segunda das cualidás sinaladas, os resultados literarios en Otero son sempre felices. Sempre que fala da paisaxe, a sua prosa acada un limpo e fondo alento poético. Pódese decir que Otero Pedrayo é o máisimo poeta da paisaxe que ten xurdido nas letras galegas.

Os seus riscos literarios nacen, pola contra, da combinación das cualidás primeira e terceira. A mistura do estilo espontáneo coa facundia evocadora dá moitas veces na obra de Otero resultados espléndidos, cáseque fascinantes. Mais cando ambas cualidás acentúanse demasiado –risco que é permanente, porque se potencian unha á outra–, xurden decontado os grandes perigos literarios de D. Ramón: estravío barroquizante, pro– fusión digresiva, abuso das resoanzas culturás... Ou seña, xustamente os atrancos con que bate o leitor da obra oteriana, en contraposición, craro está, coas suas innegábeles escelencias.

Pódese afirmar –eu, polo menos, así o creo– que Otero Pedrayo posée dotes potenciás pra ser un escritor xenial. Faltoulle somentes a capacidade de disciplina necesaria pra acadar a perfeición intrínseca das formas. Ten o pulo, o alento creador do xenio. Pro iste pulo, iste alento creador, tiña que se equilibrar

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

espresivamente con unha interna disciplina formal, pois tal é o calado heroísmo no que os xenios se forxan. Otero renunciou polo dagoa a iste heroísmo, a iste equilibrio, e deixouse levar pola espontaneidade expresiva, entregouse á sua innata fluencia locutiva. Por eso a sua radical xenialidade resplandece plenamente na oratoria.

A imaxe de Otero como escritor farase moito máis clara e acadará toda a sua grandeza o día que se faga unha boa antoloxía da sua prosa. Entón resultará patente que il foi, deica agora, o escritor de máis alento na nosa língoa. E non soio pola cantidade senón pola calidade de sua prosa literaria. Mentres non se publique esa antoloxía e o xuício do leitor téñase que formar sob re a lectura "in extenso" da sua obra, serán moitos os que valoren de maneira incompreta os seus méritos de escritor.

OTERO PEDRAYO, ORADOR

Pra a miña maneira de ver, Otero é, inantes que cousa ningunha e por enriba de todo, un maravilloso orador, un dos grandes oradores da nosa época. Si en lugar de falar nas cidades e vilas galegas falase en París, en Viena, en Roma ou en calquera das principás cidades europeas, arestora sería considerado como unha das grandes figuras da oratoria do noso tempo. Sendo como é unha persoalidade rica e complexa en grado esceicional, non hai duda de que o límite máisimo acádao na creación oratoria. O don locutivo é o verdadeiro núcleo da sua persoalidade.

Siñalemos, con todo, que a sua oratoria presenta características marcadamente singulares. Non é, como é xeneralmente toda oratoria, unha especie de *diálogo* entre o orador e mailo auditorio. Otero, tan dotado para a expresión locutiva, carece, en cambio, de capacidade pra o diálogo, incluso nesa forma de diálogo unilateral que é a oratoria. Porque non hai duda que todo orador *diríxese* intencionalmente ó auditorio pra influir nil de algún modo, ben no plano puramente mental mediante o despliegue persuasivo de argumentos e de ideas, ben no plano anímico mediante unha especie de contaminación emotiva. Tanto nun caso como no outro, o instrumento verbal que o orador manexa ten o valor de vehículo intencional, de canle vivo que leva a vontade do orador á mente ou ó ánimo de cada un dos ouvintes. Entre o orador e mailos que o escoitan hai unha verdadeira

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

tensión comunicativa que condiciona en gran medida o comportamento daquíl. Tanto millor nos parecerá canta roáis capacidade teña pra crear esa tensión e pra convertila en comunicación eficaz e duradeira.

Ora, esa imaxe da oratoria e do orador non se lle acai a Otero Pedrayo, porque nil non se dan tales condicións. Cando fala, a palabra non é vehículo intencional dirixido a aitar na mente ou no ánimo do ouvinte. Pola contra, en Otero a palabra non fai máis que traducir, poñer en voz alta o seu mundo persoal. Máis que a crear tensión comunicativa, entrégase a unha especie de monólogo confidencial diante do público; ensimísmase nun orbe totalmente seu –dende logo moi rico de sensacións e de resoanzas evocativas– e perde por completo a noción do tempo ouxetivo e da participación do público no diálogo oratorio, que neste caso non chega realmente a eisistir.

Con todo, ben sabemos que Otero é un extraordinario orador, pois é extraordinaria, mesmo asombrosa, a súa capacidade de espresión verbal, coa que acada toda a prodixiosa fluencia da espontaneidade subxetiva. Dificilmente poderá ninguén igualalo nesa capacidade espresiva do decorrer espontáneo do mundo subxetivo propio. Nela radica a súa peculiaridade oratoria, que é, mesmo por eso, dun tipo que poderíamos chamar "monologal". Cando fala, entrégase moito máis ó tema que ó auditorio; sigue, despreocupadamente, o curso espontáneo e libre das asociacións que van xurdindo na súa mente. E sígueo en voz alta, engaiolando a quen escoita coa maxia do seu lirismo inesgotábele.

Si reparamos noutros grandes oradores –Bergson ou Churchill, poñamos por caso, que son dous dos meirandes que teña habido no noso século– axiña botamos de ver un forte contraste coa oratoria de Otero Pedrayo. Tanto en Bergson coma en Churchill, a palabra é un instrumento fudamentalmente *comunicativo*, un instrumento que crea colaboración aitiva entre o orador e mailo auditorio. Quen escoitara a Bergson salía conoscendo o seu pensamento, cuíos máis lenes matices e replegues facíanse traslúcidos na palabra; quen escoitara a Churchill salía sabendo as aspiracións da súa vontade, que na palabra convertíanse en certas frechas lanzadas sobre o ánimo vibrante do auditorio. Ora, quen escoita a Otero Pedrayo ¿sal verdadeiramente conocedor do seu pensamento ou dos an- ceios da súa vontade? Non, certamente. O público que o escoita sal sabedor dunha única cousa: que D. Ramón fala maravillosamente. Mais que instrumento *comunicativo*, nil a palabra é cáseque un fin en si mesma, é pura *espresión*. O auditorio non colabora, non participa aitamente no seu desenrolo oratorio; limitase a escoitar

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

pasivamente un máxico fluir verbal máis gaioleiro que persuasivo ou incitante. Todos os elementos conceituais ou volitivos que acuden á súa expresión esluense no caudaloso fondo poético que sin cesar vaise transformando en orballera de metáforas líricas.

Pódese afirmar que nos tempos modernos non contou a lingua galega con un orador comparábele a Otero Pedrayo. Certamente il foi quen a consagrou e a prestixiou como instrumento de expresión oratoria, do mesmo xeito que, no seu tempo, o fixera Rosalía no campo da expresión poética. Pro non se limitou a conquistar a consagración definitiva da oratoria en galego. Ó mesmo tempo que esto, en realidade representa o exemplo máis sobranceiro de *oratoria galega*. Non soio galega polo idioma senón tamén pola sustanza expresiva. Ou seña, de oratoria lírica, expresiva da intimidade interior; de oratoria que se escoita con esa mistura de asombro e de respecto con que se escoita a poesía ou a música, pois comparte coelas o carácter de expresión confidencial.

Esta singular cualidade oratoria é tan esencial en Otero, tan decisiva, que ela é a que verdadeiramente define a súa personalidade. As notas peculiares de súa expresividade oral —espontaneidade "fluencial", entrega ó libre curso asociativo, metaforismo lírico— condicionan fortemente a súa personalidade literaria, como xa temos visto ó faláremos do Otero escritor. A falta de equilibrio entre o caudal expresivo, sempre abondoso, ia súa estroituración formal, sempre feble, orixinan ese barroquismo literario do que tanto se ten falado e que non é máis que a sumisión expresiva do escritor ás características expresivas do orador que Otero Pedrayo é antes e por enriba de cousa ningunha.

PERSOALIDADE DE OTERO PEDRAYO

O nome de D. Ramón Otero Pedrayo connota pra nós algo mais —moito mais— que os meros significados de *gran escritor* ou *orador maravilloso*. Estas dúas cualidás, que son certas e se refrexan na súa obra cultural, non abranguen a personalidade de Otero na total amplitude significativa que ela ten de seu. Niste caso, o nome significa moito máis que a obra. A súa obra de escritor prodúxolle a admiración popular ademais da da minoría culta. Pro, ademais da admiración producida polas súas actividades literaria e oratoria, a personalidade de Otero Pedrayo

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

esperta por si mesma un sentimento unánime de *respeto*. Si, meus amigos, admiración e respeto son os dous sentimentos que a D. Ramón ofrécelle o seu pobo con calada sinceridade. Admiración que se basa na estimanza da súa persoalidade. Desta é da que agora imos tratar.

É cousa certa e sabida que non hai hoxe en Galicia quen goce de tanto e tan espontáneo respeto como goza D. Ramón Otero Pedrayo. E téñase ben en conta, pra unha asisada valoración do feito, o carácter espontáneo, libérrimo —á marxe de todo cárrago ou función que o poida conferir—, dese sentimento que D. Ramón inspira, que non é outra cousa que unha desinteresada adhesión moral, un homaxe silandeiro que os galegos lle queren tributar. Quizáis vostedes desexen saber cales son os fundamentos de tan afervoadada adhesión. Pra que os poidan comprender ben, insistireilles de novo en que o seu nome siñifica na Galicia contemporánea moito máis que un gran escritor ou un orador maravilloso. Siñifica, sobre todo, unha encarnación simbólica: a da síntese espritoal da cultura e máis da vida de Galicia. Hastra il ninguén entre nós acadara unha siñificación representativa de semellante amplitude. Rosalía, Pondal, Curros, Castelao chegaron a ser símbolos representativos dunhas ou outras dimensións da realidade galega: o lirismo esencial da nosa ialma, a épica do celtismo étnico, a vibración cívica, o xenio do humorismo popular, etc. Cada un distes nomes representa, con máis ou menos fondura, unha destas dimensións do noso ser, entre as cales, de certo, o lirismo rosalián io humorismo de Castelao son os de máisima e máis auténtica profundidade representativa. En Otero Pedrayo, en cambio, dase por primeira vez a plenitude representativa de todos os elementos da realidade galega. Nil coinciden, en armónica síntese interpretativa, Galicia como país, Galicia como tradición histórico-cultural e Galicia como realidade social.

Nefeito, ¿ quén se entregou ó coñecemento da nosa terra, do noso chan, co apaixonado e amoroso alento con que se entregou Otero Pedrayo? Chegou a coñecer ia interpretar coma ninguén a realidade xeográfica de Galicia. Coil nace a verdadeira Xeografía galega, non como froito da detallada e lenta acomoración de datos de investigación senon como xenial interpretación intuitiva iluminada polo amor. Foi o primeiro que tivo a "visión" completa e profunda da complexidade estrutural do chan galego; foi il quen millor chegou a percibir toda a íntima siñificación espresiva da nosa paisaxe; quen nos amostrou, con definida craridade, que eiquí en Galicia hai un profundo, misterioso e perenne diálogo entre o home e maila terra, cuia espresión é talmente a paisaxe, pois si a paisaxe é, por unha

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

banda, "a cara da terra", e como tal ten unha siñificación espresiva pra nós, por outra banda tamén é "obra do home", xa que son as mans do home as que labran en gran parte a súa fisonomía.

Si pasamos da terra á cultura, da interpretación do noso chan á interpretación da nosa evolución histórico-cultural, ¿quén senón il trazou o primeiro panorama das grandes configuracións culturás do espírito galego no seu desenrolo histórico? O libro que vostedes acaban de editar en portugués e cuí a lectura motivou esta carta é o espello máxico no que ise desenrolo se refrexa. Pra que tal espello –tal xoia, deberíamos dicir– poidese xurdir, foi preciso que no cruxol dunha sutil sensibilidade vivificadora fósese fundindo toda a tradición histórico-cultural de Galicia hastra quedar convertida nunha nidia síntese esencial.

E si da cultura pasamos ó pobo, á realidade social de Galicia, atoparémonos tamén con que no espírito de Otero está viva e profundamente presente. Presente, por certo, en forma bastante orixinal. En Rosalía, en Curros, en Castelao o pobo tamén está presente. I está presente, sobre todo, *sofrindo*. En Otero está presente *vivindo*. A imaxe do pobo que aqueles nos dan é unha imaxe moral. A que nos dá Otero é unha imaxe vital. Rosalía, Curros, Castelao reparan preferentemente nas mágoas, nas coitas do pobo. Otero repara sinxelamente na vida do pobo tal e como se manifesta na súa espontánea trama de amores e xenreiras, de disgracias e festas, de mágoas e ledicias, de espranzas e desenganos, de loitas e cobardías, de xenerosidás e cobizas... Non se trata de que unha imaxe seña máis verdadeira que a outra. Ambas son verdadeiras. O que ocorre é que responden a puntos de vista de amplitude distinta. Nunha contéplase ó pobo dende o ángulo da xustida moral, e xurde, con toda a súa esterre- cente crueza, a visión da inxusticia que sofren os débiles, os probes, os homildes, polo soio feito de o seren. Na outra contéplase ó pobo dende o plano vital, tal como il é e se manifesta na realidade natural de cada día, coa súa complexa alternativa de traballos e de espranzas que se van regulando polo suceder cósmico das estacións do ano e máis polo suceder temporal das estacións da vida.

A terra, a cultura io pobo –os tres elementos fundamentás da realidade galega– chegaron a unha armónica síntese espritoal na persoalidade de Otero Pedrayo, talmente coma si nil fixéranse "conscentes" do seu propio ser. Isto esprica unha notoria cualidade que a D. Ramón se lle reconece por todosos galegos: a cualidade de *mestre*. Polo seu moito e fondo saber cultural, pode, con xusticia, considerárselle mestre en moitas cousas. Mais non se trata dise maxisterio. Pola

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

contra, o maxisterio que a xente reconece espontaneamente en Otero Pedrayo non se refire a ningunha disciplina cultural determinada. Refírese á mesma Galicia. A materia da súa perenne insinanza é Galicia mesma, como si Otero Pedrayo fose o ser de Galicia feito verbo.

Xunto con tan esceicional maxisterio, en Otero Pedrayo dase outra cualidade singular: a da lealtade esencial a ise seu destino. Si a súa persoalidade ten un significado espritoal transcendente —o de representar a síntese do ser de Galicia—, a súa vida ten un significado moral igualmente transcendente —o da lealtade integral a ise ser que representa.

E con esto teñen xa espricada, asegùn a miña maneira de ver, a causa radical dise unánime respecto que o pobo galego sinte pola figura de D. Ramón.

Compre rematar esta carta. Canto lles levo dito non pasa de ser un intento inicial de achegamento comprensivo á figura e máis á obra de D. Ramón Otero Pedrayo, cousa non doada, créanme, porque nin unha nin outra responden a unha liña esquemática. Pola contra, asoláganse na pluralidade suxestiva da pura vitalidade creadora.

Habería que falar de moitas máis cousas, polo menos dos aspectos biográficos máis significativos. Nesta ocasión ternos que renunciar a facelo. Con todo, quero contarlles aquilo que considero impresdindíbele pra unha axeitada comprensión de súa persoalidade humá.

En primeiro lugar contareilles cando e como iniciou a súa aitividade cultural creadora. Siñalemos o feito interesante de que non comenzou cedo senón cando se achegaba ós corenta anos. Todo canto fixo e chegou a representar pra Galicia realizouno nun prazo de vintecinco anos, boa parte dos cales pasouna en arreciado silencio aló en Trasalba. Dispois de adequirir na súa mocidade unha fonda cultura histórica, unha requintada cultura literaria e unha rica experiencia vital, D. Ramón limitouse durante moitos anos a ser un grande e animoso "parolador". A cultura tífao levado a un elegante escepticismo intelectual, inda que sin efectos pesimistas no seu esprito gracias ó gran humor vital que o defendía. Era un escepticismo que viña do forte contraste entre a súa sensibilidade romántica e maila experiencia da realidade. A lectura viña ser como unha vía de eocape, como unha evasión da realidade. Mais, ó cabo, todo viña parar no contraste inicial, pois a literatura e

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

maila vida seguían estando arredadas. O filósofo Lousada Diéguez tivo un día a ocorrencia de o requirir pra que abandonase a súa elegante aitude contemplativa e se incorporase o cultivo literario da nosa língoa. A amistosa e persuasiva roñadela de Lousada tivo eficacia inmediata. Así, sin outra cousa, xurdíu a asombrosa aitividade creadora de D. Ramón. O arredamento entre a literatura e maila vida, causa do xuvenil escepticismo, trocou súpetamente de senso. A literatura convertíase agora nunha proieición da vida mesma, nunha prolongación ideal da realidade vivida. Entre unha e maila outra non había fendas. Esta integración viña ser como o restablecemento do íntimo equilibrio espritoal de Otero, pois a súa innata facultade creadora, que o escepticismo tivera sin duda esnogada, manifestouse dende entón con toda a súa poderosa e inesgotábele facundia.

En segundo lugar referirémonos a dous rasgos moi característicos na persoa de D. Ramón: a fidalguía io romantismo. No seu temperamento refloreceu a curtés fidalguía do XVIII. Tamén refloreceu no seu esprito a sensibilidade romántica do XIX. Duas cualidás que por reapareceren fora do seu tempo histórico danse mesmamente coa máisima pureza, con toda a súa inxel naturalidade espontánea. Si agora engadimos a formación cultural europea do XX, teremos bastante completo o cadro analítico da persoa de Otero, na que aparecen integrándose armónicamente ises elementos entre sí lonxanos: curtesía fidalga do XVIII, sensibilidade romántica do XIX e formación cultural europea do XX. A fisonomía dezaoteña de D. Ramón percíbese en dúas cousas: no seu saber enciclopédico, que fai dil unha figura semellante á dos nosos grandes "polígrafos" do XVIII – Feixóo, Sarmiento, Cornide, etc.– e máis no seu estilo mental de tratar os temas, que é sempre un estilo *curtés*, un facerlles cerimonias reverentes ás cousas. A súa fisonomía romántica faise ben patente na decidida inclinación lírica que sempre se acusa nil, e tamén na identificación cos nosos mitos románticos –o celtismo étnico, etc.–, que tan presentes están no seu esprito. Así resulta que un temperamento nativamente fidalgo, xunto con unha sensibilidade nativamente romántica, constituen o verdadeiro fondo da persoa de Otero.

Siñalemos aínda, pra rematar, outra das características humás de don Ramón: o culto á amizade. Sinte coma poucos o valor io significado espritoal que a amizade ten. Sempre contou, como é natural, con moitos e grandes amigos. Ós que xa morreron adicoulles un libro –"O libro dos amigos"– no que cada capítulo é a semblanza dun amigo morto. As etapas sucesivas da súa aitividade sempre aparecen avencelladas a algún círculo amistoso. Quenes foron ou son limpamente

Cómaros. Revista Interdisciplinar de pensamento Galego

fieles ós valores esenciais da comunidade galega, todos acadaron a xenerosa amizade de Otero Pedrayo. De entre eles, algúns chegaron a ter singular sinificación na traieitoria espritoal de D. Ramón. Así, por exemplo, Lousada Diéguez, que foi quen o arrempuxou á creación cultural; Castelao, compañeiro fraterno durante moitos anos de común arelar; García-Sabell nos nosos días.

Nada máis lles vou decir hoxe, meus caros amigos Leonor e Francisco. Confío en que esta carta, xa longa dabondo, axudarlles a comprender o que D. Ramón Otero Pedrayo é e representa na Galicia actual. Teñan ben presente, eso si, que hai moito máis que dicir do que eu digo aquí. Pra decilo todo, non unha carta senón varios libros serán necesarios.

